

doc. Mgr. Jaromír Krško, PhD.

Katedra slovenského jazyka a literatúry Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela
Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica

Oponentský posudok

doktorandskej dizertačnej práce PhDr. Pavla Štěpána

Slovotvorná analýza pomístních jmen v Čechách

Predmetom záujmu Dr. Pavla Štěpána stvárneným v dizertačnej práci bola analýza tvorenia anojkoným z oblasti Čiech. Práca je rozdelená do štyroch základných kapitol.

V úvodnej časti sa venuje problematike terénnych názvov (v českej onomastike zaužívaný termín pomístní jména). Pri schematickom nákrese klasifikácie abioným podľa Základní soustavy a terminologie slovanské onomastiky (ZSTSO) mohol Dr. Štěpán schematicky načrtnúť formovanie a ustáľovanie terminologickej sústavy napr. aj u V. Šmilauera (*Třídění vlastních jmen*, In: V. SOK, 1976), prípadne schému L. Olivovej-Nezbedovej (1998), u ktorej je vymedzenie kozmoným na rovnakej hierarchickej úrovni ako sú toponymá. Napokon, všetky schémy sú uverejnené v mojej monografii *Terénne názvy z Muránskej doliny* (2001, s. 7-10), kde je podrobne opísané formovanie termínu terénny názov a zdôvodnenie využitia tohto termínu.

Súhlasné stanovisko treba vysloviť s vypustením používania termínu *mikrotoponymum* v českej a slovenskej onomastike a jeho nahradením presnejším a vhodnejším termínom.

Polemika P. Štěpána s názormi R. Šrámka o (ne)zohľadnení metonymie vo vzťahových modeloch (pozn. 5 na s. 7) ponúka otázku do diskusie – je potrebné prehodnotiť vzťahové modely pre anojkonymiu a ojkonymiu? Ojkonymum *Brod* by malo (vďaka metonymii) patriť do modelu I. („kde“) a nie do modelu II. (kto/čo) – podobne ako zaradila J. Pleskalová anojkonymum (rybník) *Hamr* k lokalizačnému vzťahovému modelu A („kde“). Do úvahy treba brať možno aj proces transonymizácie ojkonyma *Brod* z anojkonyma *Brod* (o proprializácii z apelatíva *brod* neuvažujeme, ojkonymum by musel mať predložkový tvar – **U Brodu*). Musíme preto pri vzťahových modeloch brať do úvahy bezprostrednú motiváciu ojkonyma? Na presné zaradenie do vzťahového modelu musíme teda poznať motiváciu (to je prvý krok modelovej analýzy). V akom vzťahu vidí dizertant existenciu (resp. využitie) sociálnych toponým vo výskume toponymie?

Diskutabilným zostáva tvrdenie o tom, či anojkonymá obsahujúce v sebe názvy rôznych zariadení (Bielidlo, Flusiareň, Koniareň) sú derivované. Zastávam skôr názor M.

Majtána, že ide o nederivované názvy – napr. názov *U Bačkorárny* (s. 12) vzniklo podľa objektu, v ktorom sa lisoval železný odpad do tvaru, ktorému sa hovorilo *bačkora*. Apelatívum *bačkora* motivovalo pomenovanie miesta – *Bačkorárna*, ktoré sa stalo relačným objektom pri pomenovaní vedľajšieho objektu – preto môžeme uvažovať aj o písaní v podobe *U Bačkorárny* a nie *U bačkorárny*. Objekt *Bačkorárna* mohol plne fungovať ako sociálne toponymum v societe danej obce – túto tézu by určite potvrdil heuristický výskum. Existencia „celonárodných“ apelatív naráža na existenciu tzv. registrov v slovnej zásobe – v slovenskej lingvistike tejto problematike venuje pozornosť D. Slančová a M. Ološtiak. Termín register, či sociálny register možno uplatniť aj v oblasti proprií.

V tretej podkapitole prvej časti dizertačnej práce autor vymedzuje oblasť výskumu a metodologické východiská. Podáva prehľad doterajších názorov na danú problematiku a ich metodologické východiská – všima si najmä práce J. Pleskalovej a L. Olivovej-Nezbedovej. Trochu expresívnejšie ladený komentár hodnotenia jednotlivých názorov (pozri s. 19), v ktorých Dr. Štěpán považuje názory spomínaných autoriek za extrémny v oblasti analýzy tvorenia anojkoným, mu ponúka vlastnú cestu – „rozlišujeme medzi proprii a doloženými apelatívy, avšak na základe pomístních jmen nerekonstruujeme nedoložená apelativa.“ (s. 19). Je však diskutabilné, kedy môžeme považovať východiskové apelatívum za nedoložené. Ako potom autor práce vníma okazionalizmy, ktoré sa môžu stať potencionálnymi motivantami anojkonyma a jediným dokladom (predpokladaného) apelatíva (okazionalizmu, ktorého existencia je časovo a sociálne obmedzená, čo je vlastne podstatou okazionalizmu) je existujúce proprium? V tomto smere sa skôr prikláňam k názoru L. Olivovej-Nezbedovej. Je potom (podľa prístupu autora dizertačnej práce) potrebné hodnotiť odlišne anojkonymá typu *Bačkorárna*, *Flusárna* od *Parketárna*, *Stolárna*?

V druhej časti práce sa P. Štěpán venuje tvoreniu substantívnych anojkoným tvorených sufixami *-(a)nda*, *-dlo*, *ství*, *-(ov)čí*, *-(ov)ičí*, *-ina*, *-inka*. Pri analýze anojkonyma *Kocanda* uvádza autor viacero motivantov, ale najčastejšie sa spomína súvislosť so slovesom *kocati* vo význame bezúčelne hovoriť, tárať. V ďalších príkladoch *Husanda*, *Kozanda*, *Kolanda*, *Kosanda*... (s. 33) popri apelatívnom východisku pripúšťa aj motiváciu osobným menom majiteľa objektu. Nemožno uvažovať aj pri analýze toponyma *Kocanda* osobným menom *Kocák* (na Slovensku sa vyskytuje celkovo 302 krát a výskyt je prevažne sústredený do oblasti slovensko-moravského pomedzia)?

V súvislosti so zmienkou o stsl. sufixe *-lo*, ktoré sa malo transformovať na sufix *-dlo* (s. 38) treba upozorniť, že vývoj mal aj opačný smer – najmä u južných a východných

Slovanov – svedectvom tohto vývoja je existencia apelatív v stredoslovenských nárečiach so zmenou *dl, tl > l* – motovilo, zubalo, močilo...

Výklad apelatíva *stádlo* (s. 45) je pomerne jasný – súvisí, ako správne konštatuje aj P. Štěpán, so slovesom *státi* a často označuje miesto na pasienku (nielen ohradené), kde stál (odpočíval) dobytok – krava musí po paši odpočívať, aby vyvrhla spasenú trávu a ďalej ju spracovala.

Variantnosť výkladov motivácie viacerých anojkoným tvorených sufixálne (napr. *Kotrba*, *Mrázinka*) – z osobného mena *Kotrba*, alebo z apelatíva *kotrba* potvrdzuje zásadu V. Šmilauera – konfrontovať toponymum s objektom v jeho geomorfologickom prostredí. Zároveň sa potvrdzuje výhoda detailnejšieho skúmania menších celkov – tak je tomu v miestnych monografiách, hoci tam sú niektoré výklady ovplyvnené tzv. ľudovou etymológiou.

V súvislosti s výkladom niektorých expresívnych anojkoným odporúčam autorovi práce do pozornosti aj moju štúdiu *Vyjadrenie kvalitatívno-kvantitatívnych vzťahov v toponymii pomocou expresivity a metafory* (Slavica Slovaca, roč. 46, 2006, č. 1, s. 61-68). tam môže autor nájsť podnety aj na kompozitné názvy typu *Púlpecen* (s. 99).

Proces onymizácie prefixálno-suffixálnych anojkoným hodnotí P. Štěpán tak, že „za fundující útvar býva považované celé toto predložkové spojenie, k němuž se připojuje slovotvorný sufix“ (s. 85). A v poznámke potom konštatuje, že „pouze u malé skupiny substantiv je fundujícím útvarem pouze samo základové substantivum (TŠČ 2, s. 685) – jedná se o substantiva vzniklá prefixálně-suffixálním tvořením s nepředložkovou (pravou) předponou. Těchto substantiv je velmi malý počet a „až na jedinou výjimku jména *pahorek*“ jde o jména okrajová, řídká a zastaralá (TŠČ 2, s. 694)“. Príklad *pahorok* je rovnaký ako apelatíva *zápotočie* (miesto za potokom) a *podlesie* (miesto pod lesom), *prilesie* (miesto pri lese)... Ide o diachrónny pohľad – slovo *pahorok* vznikol pôvodne tiež prefixálne, len tento prefix je v súčasnom jazyku neproduktívny (porovnaj slová *pachuť*, *pajediť sa*, *pahltný*, *pahorkatina*, *pahreba*...).

Časť druhej kapitoly venovaná kompozitnému tvoreniu anojkoným je ukážkou úžasnej schopnosti češtiny (ale aj slovanských jazykov vo všeobecnosti) tvoriť nové apelatíva i propriá potrebné na označenie dôležitých objektov spojených s každodenným životom. Kompozitum *Konotop*, *Konotopy sa*, žiaľ, ako apelatívum v slovenčine nedochovalo – doklady môže autor nájsť aj u východných Slovanov – napr. v ukrajinskej alebo bieloruskej hydronymii je tento názov dochovaný a podľa rozborov má oporu aj v apelatívnom základe.

Tretia kapitola práce je venovaná tvoreniu anojkoným v Čechách z adjektív. Veľkou výhodou pre dizertanta je jeho kmeňové pracovisko, ktoré mu poskytlo veľké množstvo východiskového materiálu na spracovanie. To však netreba hodnotiť negatívne. Bez takejto výhody by nemohla vzniknúť práca mapujúca celé územie Čiech, to nie je v silách jednotlivca.

Práca, napriek tomu, že je zameraná len na dva slovné druhy – substantíva a adjektíva, ako východiská tvorenia českých anojkoným, pôsobí kompaktným dojmom. Autor dizertačnej práce dokázal, že v danej problematike má prehľad aj v odbornej jazykovednej i onomastickej literatúre. Oceniť treba mapové prílohy v závere dizertačnej práce, ktoré umožňujú čitateľovi získať priestorovú distribúciu jednotlivých anojkoným na území Čiech.

Doktorandskú dizertačnú prácu *Slovotvorná analýza pomístních jmen v Čechách* odporúčam na obhajobu a po jej úspešnom priebehu **navrhujem** podľa platných predpisov **udelit' PhDr. Pavlovi Štěpánovi** vedecko-pedagogickú **hodnosť Ph.D.**

doc. Mgr. Jaromír Krško, PhD.

oponent